

CITRONI, Mario. 1995.

Poesia e lettori in Roma antica.

Roma-Bari: Editori Laterza. 507 p. ISBN 88-420-4653-1.

Mario Citroni és un dels cervells privilegiats de la filologia clàssica italiana. Format a l'Escola Normal Superior de Pisa i, ara, Professor de Literatura Llatina a la Universitat de Florència, els seus treballs porten el segell de l'interès i la qualitat. La seva edició i comentari del llibre primer dels epigrames de Marcial i els treballs preparatoris d'aquest llibre (sobre la interpretació de l'epigrama des de Lessing) marquen un camí que no ha abandonat des de finals dels anys seixanta. Qui fa aquesta recensió recorda amb especial il·luminació (perquè el va impressionar molt favorablement) la seva conferència plenària al Congrés de la FIEC a Pisa el 1989, sobre la poètica en temps i amb ocasió de les *Saturnalia* (text publicat després a *Illinois Classical Studies*), que va marcar (crec que puc dir amb raó que no només per mi) un dels punts àlgids del citat Congrés. Des que lleigeixo treballs de Mario Citroni penso que una de les seves constants ha estat l'interès per demostrar que, a Roma, la relació entre autor i lector a través de l'obra escrita no és unívoca i unidireccional, sino recíproca. Em sembla una de les aportacions més lúcides i importants del professor Citroni el fet d'haver analitzat moltes dades i lectures de textos canònics (des de Catul fins a Ovidi, passant per Horaci i per treballs més generals) per demostrar que l'autor no és indiferent ni es mostra passiu davant de les reaccions del potencial lector i que, per tant, aquest també pot «condicionar» (no sé si és un verb massa fort en relació amb allò que se sol estudiar en literatura llatina, però reflecteix bé la realitat de les coses després de la lectura dels treballs de Citroni) d'alguna manera l'escriptura de textos a l'antiguitat. Els seus primers treballs en aquesta direcció ja són prou expressius d'allò que busca, només cal llegir-ne els títols: «Funzione comunicativa occasionale e modalità di atteggiamenti espressivi nella poesia di Catullo»,

«Destinatario e pubblico nella poesia di Catullo», etc.

El que trobem en aquest llibre és una lliure disposició, refecció i ajornament de la majoria de treballs anteriors de Citroni, juntament amb nou material en la mateixa direcció: «individuare aspetti formali e di articolazione dei contenuti che siano riconducibili al condizionamento esercitato sul testo poetico dalle modalità del dialogo che esso intrattiene con il pubblico». La seva investigació té com a eix fonamental la recerca de referents (bé interns de l'obra, bé externs en forma de dedicatòries explícites de la mateixa) que permetin individuar els receptors de l'obra i, a partir d'aquesta dada fonamental, relacionar-los amb les característiques de la mateixa. Cal especificar (el títol ja és prou clar, amb tot) que la recerca de Citroni es concentra en les manifestacions poètiques i no toca la prosa per res. En el context global de la poesia a Roma, des de les seves primeres manifestacions (de fet, les primeres dades importants que fa servir són de cronologia tardorepublicana) fins arribar a Ovidi (aquí s'atura el seu treball perquè amb ell, diu Citroni, «sembra di vedere compiuta una progressiva evoluzione da una letteratura che propone come proprio lettore ideale un lettore di élite [...] a una letteratura che si destina apertamente all'intrattenimento di tutti i lettori»), el treball de Citroni és únic perquè no n'existeix cap altre que afronti «il problema della globalità dell'evoluzione di questo sistema di riferimenti ai dedicatari individuali nella poesia latina e della sua correlazione con le intenzioni comunicative e le condizioni di ricezione».

Els primers dos capítols estan dedicats a presentar, d'una forma sintètica, aquelles premisses que regiran després l'anàlisi molt més detallada d'alguns autors. Mostra Citroni les condicions com els textos literaris circulen per Roma i quins nivells de dis-

tribució i comprensió tenen en funció de les diferents categories de públic receptor amb què es poden trobar («La comunicazione letteraria a Roma tra “pubblico” e “privato”» i «La ricensione della letteratura dall'età arcaica all'età di Cesare: da una letteratura nazionale a una letteratura per pochi»). Amb un horitzó molt més concret, el capítol 5 va també pel mateix camí («Da una letteratura per pochi a una letteratura nazionale: Virgilio, Orazio e il pubblico Augusteo»). Els capítols 3 i 4 centren els esforços de l'autor en l'anàlisi de l'obra de Catul («Ambiti di destinazione e atteggiamenti espressivi nella poesia di Catullo, I i II»), per a la qual «ho creduto di poter identificare diverse tipologie di situazioni comunicative in un quadro di destinazione di cerchia che caratterizza intenzioni ed effettiva circolazione di questa poesia». En el cas dels poetes augusteus, la recerca de Citroni és més complexa perquè es fa molt més difícil individualitzar motius, personatges, situacions personalitzades, etc.: l'ambició d'aquests poetes és tenir, precisament, uns destinataris més generals i superar, per tant, el cercle restringit d'un destinatari concret (capítols 6 i 7, «I piani di destinazione nella lirica di Orazio con qualche considerazione su satire ed epistole» i «Dedicatari e lettori nelle elegie di Propertio e Tibullo»). Seguint la línia d'algun dels primers poetes augusteus, tot i que amb uns objectius ben diferents, Ovidi apro-

fundeix en una modalitat d'apropament al públic que tindrà una gran acceptació en la poètica imperial posterior: «il sistema dei riferimenti a dedicatari individuali entra in crisi, e tende ad essere sostituito da un sistema di riferimenti destinati al lettore generico» (capítols 8 i 9, «Ovidio e la scoperta del “lettore affezionato”» i «Dopo Ovidio: le nuove articolazioni del pubblico letterario imperiale»).

El resum del nostre comentari és breu: aquest és un llibre del qual les persones interessades en poesia llatina no poden passar de llarg. És un llibre dens, important, fruit de gairebé vint anys de lectura i reflexió de Mario Citroni sobre alguns dels principals poetes de la darrera república i el principat d'August, que aporta noves reflexions sobre molts passatges llargament discutits i que, per sobre de qualsevol altra consideració, culmina de forma brillant el discurs de Citroni sobre la poètica romana: res no es pot llegir i entendre si no es té en compte l'entorn del poeta i de la seva obra i, a partir d'aquest llibre en concret, si no es té en compte la circulació de les obres i quin és el seu públic lector, no des del moment de la seva publicació sino del de la seva concepció i escriptura.

Joan Gómez Pallarès

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Ciències de l'Antiguitat
i de l'Edat Mitjana

HORSFALL, N. 1995.

A Companion to the Study of Virgil.

Leiden: E.J. Brill. 326 p. ISBN 90-04-09559-4.

En la introducció al seu magnífic llibre *Virgilio: l'epopea in alambicco*, Nàpols, 1991 (recensió nostra a *Faventia*, 16/1, 1994, p. 118-124), Nicholas Horsfall (un dels exemples més interessants de «Privat-gelehrter» que circulen per Europa en aquests moments) adduïa com a justificació de l'escriptura d'aquell llibre que George Goold li hagués «exigit» que deixés d'es-

criure articles sobre Virgili i dedicués els seus esforços a fer un llibre. No crec jo que pagués (com ell mateix diu!) el seu «deute» amb els virgilianistes amb aquell treball, ni tampoc que ho faci ara amb el treball del qual fem la recensió. Potser s'hi acostarà quan publicui el seu comentari sobre el llibre 7 de l'Eneida, en què està treballant intensament des de fa un temps (després